

Onderzoek aan kunsthogescholen

Martje van Ankeren, Debbie Straver en Liesbet van Zoonen

De potentiële kracht van kunst en ontwerp in transitie

Met hun lectoraten doen hogescholen relevant onderzoek in de kunst- en creatieve sector dat niet alleen de eigen beroepspraktijk, maar ook andere sectoren en maatschappelijke vraagstukken raakt. Dit resulteert in innovaties, nieuwe samenwerkingen en spannende ontwikkelingen, zoals de Professional Doctorate. Een overzicht van wat er speelt.

De kunsthogeschool is allang niet meer alleen een onderwijsplek waar toekomstige kunstenaars, ontwerpers en andere creatieve professionals worden opgeleid. Het is inmiddels ook een kennisinstelling waar en waarmee onderzoek van betekenis wordt gedaan. In de afgelopen twee decennia hebben de hogescholen met kunstopleidingen een stevig onderzoeksfundament gebouwd, geholpen door de veranderende beroepspraktijk in de culturele en creatieve sector en het inzicht dat kunst- en creatieve professionals een belangrijke en vernieuwende bijdrage kunnen leveren aan maatschappelijke vraagstukken. Hoe kwam deze ontwikkeling tot stand en waarom is investeren in dit type onderzoek waardevol en noodzakelijk?

Workshop van het lopende project *Performing Working* door Philippine Hoegen (HKU/Avans) tijdens het exposium DIS_SEMINAR van kunst = onderzoek, Nieuwegein, Fort de Batterijen, 29 november 2022. Fotograaf: Thomas de Wit

Kunstenaars worden in Nederland vooral opgeleid aan het hbo. Het onderzoek aan de kunsthogescholen maakt onder de noemer artistiek of ontwerpend onderzoek deel uit van het praktijkgerichte onderzoek dat hogescholen doen. Dit is onderzoek dat in, met en voor de praktijk plaatsvindt: ingegeven door vragen van kunstenaars en creatieve professionals in hun eigen vakgebied, of door vraagstukken uit andere sectoren en maatschappelijke opgaves waar de kunsten aan kunnen bijdragen.

Een ander perspectief

Dit onderzoek levert praktische kennis en nieuwe toepassingen op die relevant zijn voor de eigen artistieke of ontwerpende beroepspraktijk, maar dikwijls ook voor een innovatieve aanpak in andere sectoren of een ander perspectief op maatschappelijke vraagstukken. Het besef van de potentiële kracht van kunst en ontwerp in transities wordt steeds breder gedeeld. Zo betoogt Kim Putters, voorzitter van de Sociaal-Economische Raad (SER): ‘Ik wil de wereld van kunst, cultuur en design thinking betrekken bij de grote transities’ (Putters 2023). Of, zoals in het *Coalitieakkoord* van het huidige kabinet valt te lezen: ‘We betrekken de creatieve industrie bij grote maatschappelijke opgaven’ (VVD et al. 2021).

Het besef van de potentiële kracht van kunst en ontwerp in transities wordt steeds breder gedeeld

Onderzoeksgroepen aan de (kunst)hogescholen, de zogenoemde lectoraten, spelen hier al geruime tijd een belangrijke rol in. Het onderzoek in deze lectoraten wordt uitgevoerd door verschillende typen praktijkgerichte onderzoekers. Naast bestaande onderzoeksfuncties en -trajecten, zoals lector, hbo-postdoc of PhD-onderzoeker, ontstaan ook nieuwe vormen zoals de Professional Doctorate die later dit jaar start met een pilot (daarover later meer). Docenten aan de hogescholen nemen deel aan onderzoeksgroepen vanuit een behoefte om te professionaliseren of te participeren in (gesubsidieerde) onderzoeksprojecten. Ook studenten worden actief betrokken. Er zijn in totaal vijftien hogescholen die onderzoek doen binnen het domein van de kunsten en de creatieve industrie. Hiervan zijn zeven hogescholen monosectoraal: alleen gericht op het kunstdomein. De overige acht vallen onder een brede hogeschool. Binnen deze hogescholen zijn er ruim vijftig onderzoeksgroepen actief in het domein van de kunsten en de creatieve industrie.

Het onderzoek aan de (kunst)hogescholen kent veel methodes, invalshoeken en specialisaties. Het kan onderzoek zijn in een specifieke kunst- of ontwerpdiscipline, zoals theater, mode of film, of een brede insteek hebben als ‘creative businesses’ of ‘art & society’. Ook kan het zich richten op nieuwe en actuele onderwerpen in relatie tot ecologie, technologie of interdisciplinaire cross-overs, of gaan over kunstonderwijs en -educatie.

De breedte en verscheidenheid in disciplines en thema's laat de diversiteit en rijkheid zien, en ook de uiteenlopende gebieden waarin het onderzoek intervenueert. In het landelijke lectorenplatform Kunst ≈ Onderzoek, wordt de onderlinge uitwisseling van expertise en ervaring gestimuleerd, bijvoorbeeld over onderwerpen als ethiek en alternatieve vormen van verspreiding van kunstonderzoek¹, via kunstwerken, performance en dergelijke. Er bestaan daarnaast samenwerkingsverbanden tussen hogescholen en universiteiten zoals Academy of Creative and Performing Arts (ACPA) in Leiden/Den Haag, Maastricht Experimental Research in and through the Arts (MERIAN) in Maastricht of Groningen Research Arts and Society Platform (GRASP) in Groningen. Binnen deze samenwerkingen is het soms mogelijk om te

promoveren in de kunsten, of wordt gewerkt aan gezamenlijke onderzoeksprojecten of onderwijsprogramma's.

Er is in al deze netwerkvorming echter ook een risico van versnippering en gebrek aan continuïteit. Het is dan ook noodzakelijk om voldoende volume te creëren voor stevige impact van het onderzoek door versterking van de bestaande uitwisseling en samenwerking. Zo wordt ook verdere professionalisering en capaciteitsversterking mogelijk. De recente extra middelen voor hogescholen voor praktijkgericht onderzoek vanuit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) zijn hierin een belangrijke erkenning en kans voor (door)ontwikkeling (Dijkgraaf 2022), evenals de verkenning van het professioneel doctoraat voor de kunst- en creatieve sector.

Slimme interventies

Deze ontwikkelingen sluiten ook aan op het advies van de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (AWTI) (2020). De AWTI meent dat het betrekken van de creatieve sector nodig is voor de grote maatschappelijke transities waar Nederland voor staat: 'Creatieve denkers en makers kunnen tot originele en slimme interventies komen die mensen verleiden en in beweging brengen, en die leiden tot design-for-change. (...) Maatschappelijke transities gaan bovendien gepaard met culturele verandering en een herijking van normen, waarden en gedrag. Kunstenaars (...) zijn in staat om ons na te laten denken over wat we normaal, gek en belangrijk vinden – en waarom' (Ibid., 25). De potentie van dit type onderzoek is groot maar wordt nu nog niet optimaal benut. Hiervoor moeten dan ook voldoende middelen beschikbaar worden gesteld en mogelijkheden voor samenwerking tussen onderwijs, onderzoek, praktijk en maatschappij worden gecreëerd.

De onderwijssector, de culturele en creatieve sector en de wetenschap zijn beleidsmatig samengevoegd onder het dak van het ministerie van OCW, maar maken deel uit van heel verschillende beleidscontexten en financieringsstromen. De uitdaging is om deze drie beter met elkaar te verbinden en te laten samenwerken en om ze ieder vanuit hun eigen kracht door te ontwikkelen: in de praktijk, maar ook vanuit de

overheid. Op dit moment schort het daar nog wel eens aan. Het blijkt vaak makkelijker om financiering te krijgen voor een bijdrage aan de maatschappelijke vraagstukken en minder voor de vernieuwing van het eigen vakgebied en het werkveld. Dat is zonde, of zoals Kennis- en Innovatieplatform van de topsector Creatieve Industrie CLICKNL² het beschrijft: 'De creatieve industrie bekijkt de maatschappelijke uitdagingen met een specifieke invalshoek: door een lens van sectoreigen meerwaarde.'³ Daarnaast moet ook gewaakt worden voor 'art washing', hier bedoeld als het toevoegen van kunstenaars aan bestaande consortia van onderzoekers om hoger te scoren in de aanvragen, zonder dat die uiteindelijk een impactvolle rol krijgen.

Nieuwe samenwerkingen

Fondsen en subsidies zijn in het kunstonderzoek net als in de culturele en creatieve sector een belangrijke aanjager van nieuwe samenwerkingen. Financiering van infrastructuur is hierin minstens zo belangrijk als productie- of onderzoeksbudget zelf, om te zorgen dat er continuïteit ontstaat in plaats van incidentele samenwerkingen en projecten. Onderzoeksgroepen hebben het net als culturele instellingen en creatieve organisaties en bedrijven nodig zich te kunnen richten op langlopende duurzame relaties en verbintenissen met werkveld en maatschappij. Daarmee wordt iedere speler makkelijker een betrouwbare partner – en dat zal de kwaliteit van het onderzoek en de impact van samenwerking ten goede komen.

Een belangrijke stimulans voor onderlinge thematische samenwerking is de SPRONG-regeling van Regieorgaan SIA dat de professionalisering, kwaliteitsversterking en zelforganisatie van het praktijkgericht onderzoek van hogescholen stimuleert en onderdeel is van NWO. Het doel van de SPRONG-regeling is tweeledig: het is een impuls voor de versterking van de infrastructuur voor het onderzoek in de hogescholen en het beoogt een bijdrage te leveren aan de maatschappelijke transities zoals beschreven in het 'Missiegedreven Innovatiebeleid' van de overheid.⁴

Inmiddels worden er verschillende samenwerkingen in deze regeling gefinancierd, waarbij kunsthogescholen initiatiefnemer of partner →

zijn. Deze SPRONG-groepen krijgen de kans om acht jaar lang te bouwen aan expertise-netwerken, en het onderzoek met andere kennis-instellingen, het werkveld en maatschappelijke partners te versterken en verbinden. Twee voorbeelden illustreren elk vanuit een eigen invalshoek hoe artistiek, ontwerpend en praktijkgericht onderzoek op verschillende manieren, sectoren en niveaus kan bijdragen door de ontwikkeling en inzet van zogeheten sleutelmethodeën⁵, in experimentele omgevingen als fieldlabs, living labs en proeftuinen:

- in *Verbeelding in Transitie* werken negen onderzoeksgroepen van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK), de Gerrit Rietveld Academie, Hogeschool Inholland en de Hogeschool van Amsterdam (HvA) samen aan de ontwikkeling van een landelijk kenniscentrum voor creatieve innovatie en maatschappelijk verdienvermogen;
- in *Creating Cultures of Care* gaan kunstenaars, onderzoekers, zorg- en welzijnsprofessionals, beleidsmakers, patiënten, inwoners en studenten samen aan het werk in co-creatieve artistieke labs in de context van ziekenhuizen, zorginstellingen en wijken. De negen lectoren vanuit HKU, Fontys Hogescholen, Hanzehogeschool Groningen en Hogeschool

Utrecht willen hiermee samen met de Universiteit voor Humanistiek en Universitair Medisch Centrum Utrecht (UMCU) bijdragen aan veranderingen in zorg en welzijn én in de kunsten door nieuwe concepten en praktijken van zorg, kunst en zorgzaamheid.

Maar ook andere onderzoeksprogramma's en beleidsagenda's, zoals de *Route Kunst* van de Nationale Wetenschapsagenda, en eerder *Smart Culture*, ondersteunen nieuwe samenwerkingen. In het advies van de Raad voor Cultuur *Ontwerp voor de toekomst* (2018) met de veelzeggende ondertitel *Pleidooi voor creatieve reflectie op maatschappelijke vraagstukken*, wordt de rol van onderzoek gericht op de eigen artistieke praktijk gestimuleerd. De Raad stelt dat de sector gebaat is bij een breed scala aan onderzoekspraktijken: van hightech academisch tot ambachtelijk materieel; bij het laatste denkt de Raad ook in het bijzonder aan het mbo. De Raad moedigt de sector óók aan de eigen onderzoekstraditie te versterken, bijvoorbeeld door in de kunstvakopleidingen een onderzoekspraktijk te stimuleren. Creativiteit is dé grondstof voor innovatie en kan worden gestimuleerd door talent meer ruimte te bieden, zodat hun potentieel voor de samenleving en de economie beter kan worden ingezet.

Georgia Piffaretti, *Familiarscope*, Nederlandse Filmacademie, Artistic Research Week 2019, Keep an Eye Film Academy Festival, Eye Filmmuseum en ATD Studios, Grootlab, Amsterdam, 29 juni 2019. Fotografie: Thomas Lenden

Creativiteit en ontwerpkracht worden steeds vaker gevraagde competenties en de verwachting is dat dit alleen maar zal toenemen. Want naast de potentiële impact in andere domeinen, is er ook juist behoefte aan nieuwe ideeën, modellen en innovaties die kunnen zorgen voor een impuls in de culturele en creatieve sector zelf. Hiertoe voeren bijvoorbeeld het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, namens alle rijkscultuurfondsen, en CLICKNL het programma Innovatielabs uit in opdracht van het ministerie van OCW⁶. Hieraan is een flankerend onderzoek vanuit lectoraten gekoppeld.

Laatste ontwikkeling: de Professional Doctorate

Begin 2023 starten de Nederlandse hogescholen met een eigen doctoraatstraject: de Professional Doctorate (PD). De PD is van gelijk niveau als een universitaire PhD, maar heeft een ander karakter en een andere internationaal erkende status. Vijftien hogescholen die hoger onderwijs in de kunsten en creatieve sector aanbieden, vormen samen het cluster ‘Kunst + Creatief’. Het doel van de PD is het verleggen van grenzen in de beroepspraktijk en onze samenleving. Een belangrijk uitgangspunt is een praktijk-gerichte vraagstelling die in een concreet maatschappelijk werkveld (zoals bijvoorbeeld een museum of zorginstelling) speelt, met

een kunst-, performatief of ontwerpend ‘werk’ als eindproduct. Onderzoek op het hoogste niveau is van grote meerwaarde voor creatieve professionals. Promoties in het buitenland en initiatieven op dit vlak in Nederland maken dit meer dan duidelijk. Een derde cyclus bovenop de Bachelor (eerste cyclus) en Master (tweede cyclus) is onontbeerlijk om het volle potentieel van de innovatiekracht van de kunstenaars, ontwerpers en creatieven te ontplooiën. Nederland neemt met deze ontwikkeling een belangrijke internationale voortrekkersrol: er zijn diverse buurlanden (Verenigd Koninkrijk, Scandinavië) waar zo’n derde cyclus in de kunsten bestaat, maar die zijn alle gekoppeld aan de promotievereisten van de universiteiten aldaar. De mogelijkheid die de Nederlandse PD biedt om te promoveren op een ‘werk’ dat onderdeel uitmaakt van artistiek of ontwerpend onderzoek, in plaats van op het traditionele manuscript, is uitzonderlijk en wordt in het buitenland met grote interesse gevolgd. •

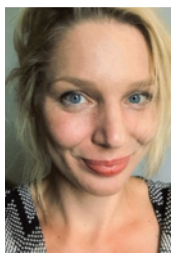
Literatuur

- AWTI (2020) *Versterk de rol van wetenschap, technologie en innovatie in maatschappelijke transities*. Den Haag: Adviesraad voor wetenschap, technologie en innovatie.
- Dijkgraaf, R.H. (2022) *Beleidsbrief hoger onderwijs en wetenschap*. Tweede Kamer 31288, nr. 964.
- Putters, K. (2023) ‘De polder moet op de schep vindt SER-voorzitter Kim Putters: “De plekken waar de traditionele macht wordt uitgeoefend zijn aan verandering toe”’. Op: www.volkskrant.nl, 12 januari.

- Raad voor Cultuur (2018) *Ontwerp voor de toekomst: pleidooi voor creatieve reflectie op maatschappelijke vraagstukken*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- VVD (et al.) (2021) *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst: coalitieakkoord 2021 – 2025 VVD, D66, CDA en ChristenUnie*. S.l.: s.n.

Noten

- 1 Zie ook: kunst-onderzoek.nl.
- 2 Click is de TKI van de topsector creatief.
- 3 www.clicknl.nl/kennis-en-innovatieagenda/maatschappelijke-uitdagingen/
- 4 www.clicknl.nl/themas/missiegedreven-innoveren/
- 5 www.clicknl.nl/de-creatieve-industrie/key-enabling-methodologies
- 6 innovatielabs.org/innovatielabs.

Martje van Ankeren
is coördinator
onderzoek bij
de Vereniging
Hogescholen

Debbie Straver
is coördinator
platform Kunst +
Onderzoek (HKU)

Liesbet van Zoonen
is coördinator
Taskforce Profes-
sional Doctorate
Kunst + Creatief